

van Bath op de merken zonder rekening te houden met de kritiek die Heringa daarop had voor zover het de merken in Drenthe betrof. Ook gebruikt Demoed de begrippen merken en markgenootschappen door elkaar in tegenstelling tot Heringa die onder marke het territoire van de buurschap verstaat, het gemeenschappelijk gebruikte deel daarvan als buurmarke aanduidt en voor de organisatie de termen marke-organisatie of markgenootschap reserveert.

Ten tweede: in het verhaal van Demoed wordt met behulp van kaarten en cijfermateriaal een duidelijk beeld geschetst van de voortgang van de markeverdeling, maar de mensen van vlees en bloed blijven in dat verhaal op de achtergrond. Dat de ongewaarden, de gebruikers van de gemeenschappelijke gronden die geen eigendomsrechten konden doen gelden, de voortschrijdende markeverdelingen als een levensgevaarlijke ontwikkeling hebben gezien, is onderbelicht. Daar was in de geraadpleegde bronnen wel het een en ander over te vinden geweest. Zo bevat het huisarchief Twickel een voorlopig verslag van werkzaamheden opgesteld door de markerichter J. Dijk in 1838 over de verdeling van de marke Woolde, waarin melding wordt gemaakt van sterke tegenstand en demonstraties van de kant van de ongewaarden. Direct nadat de werkzaamheden waren aangevangen was de 'schamele gemeente' in beweging gekomen. Dijk schrijft dat er 'eene algemeene kreet' onder het volk opging: 'Nu wil men ons het veld ontnemen, nu zullen wij en ons vee van honger moeten omkomen;...'. De ongewaarden, waarbij zich ook gewaarden voegden, vergaderden gezamenlijk en stuurden een afvaardiging naar de markerichter met de boodschap dat zij geen deling van de marke wensten en eisten dat de werkzaamheden onmiddellijk zouden worden gestaakt. Die bezending, klaagt Dijk, kwam 's avonds na tien uur. Hij toonde weinig begrip voor de 'geest van tegenwerking tegen de heilzame bedoelingen van het Gouvernement'. Bijna anderhalve eeuw later had van de geschiedschrijver iets meer aandacht voor de zorgen van de 'schamele gemeente' verwacht mogen worden.

G. Groenhuis

NIEUWSTE GESCHIEDENIS

L. C. Stilma, *De school met den bijbel in historisch-pedagogisch perspectief. Ontstaan en voortbestaan van het protestants-christelijk lager onderwijs in Nederland* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam; Nijkerk: Callenbach, 1987, 263 blz., f39,50, ISBN 90 266 1849 2).

Dit proefschrift wil een bijdrage leveren tot de discussie over de zin van afzonderlijke protestants-christelijke scholen, die tegenwoordig gevoerd wordt. De schrijver, die uit de pedagogische hoek komt, begint met rekenschap af te leggen waarom hij zich met historische pedagogiek bezig houdt. Heeft dat nut? schijnen velen te vragen. Stilma meent van wel. Hij wijst op de doelstellingen van dit vak, met als laatste het leveren van een bijdrage tot het uitstippelen van een beleid. Daaraan voorafgaan dan beschrijving, reconstructie, inzicht en bezinning. De opsomming doet wat gekunsteld aan, maar gelukkig is de stof niet strikt volgens deze functies ingedeeld.

Dat eerste, theoretische hoofdstuk is trouwens niet het sterkste deel van het boek. Aardiger wordt het wanneer het eigen onderzoek aan de orde komt — een beschrijving en reconstructie van het onderwijs op de scholen met den bijbel en de motieven die tot de oprichting van die scholen geleid hebben. Met name het lange hoofdstuk over 'botsing van twee mensbeelden' vond ik verhelderend. De scholen met den bijbel worden behandeld vanaf hun ontstaansgeschiedenis in de jaren dertig van de vorige eeuw tot aan onze tijd toe. Niet alleen de motieven die geleid

hebben tot hun oprichting krijgen veel aandacht, er wordt ook licht geworpen op de overeenkomsten en verschillen tussen het onderwijs op de openbare en dat op de christelijke scholen. Verschillen waren er in de visie op de opvoedingsidealen, en daaruit voortkomend op christelijke en maatschappelijke deugden, op belonen en straffen en natuurlijk ook in de behandeling van de leerstof, met name de vaderlandse geschiedenis. Voor een analyse van de leerstof raadpleegde Stilma de gebruikte leerboekjes, maar hij heeft ook veel gevonden, met name over de visie op christelijk onderwijs, in negentiende-eeuwse tijdschriften, over welke wij in een waardevolle bijdrage nader ingelicht worden. In de wat kortere hoofdstukken over de geschiedenis van het onderwijs op de protestants-christelijke scholen in onze eeuw laat hij zien hoe moeilijk het is geworden een samenhangend leerplan op te stellen dat door iedereen als christelijk ervaren wordt. Hoe moet men kinderen christelijk opvoeden als de meningen omtrent christelijk handelen zo uiteenlopen als thans het geval is?

Dit werk is voor pedagogen geschreven en geeft niet een geschiedenis van de school met den bijbel, maar eerder een beschrijving van de visies die het onderwijs op deze scholen bepaald hebben. Wie meer wil weten, bijvoorbeeld over de rooms-katholieke scholen, over maatschappelijke achtergronden, enz., wordt teleurgesteld. De auteur heeft zich consequent beperkt tot zijn onderwerp en dat mogen we hem niet kwalijk nemen. Iets anders is, dat de schrijver niet altijd even duidelijk is voor lezers zonder pedagogische scholing. Wat moeten we bijvoorbeeld met een aanbeveling als 'de in het pedagogisch concept tot stand gekomen beslissingsmomenten moeten enerzijds antropologisch beargumenteerd kunnen worden en anderzijds in het onderwijsgebeuren zichtbaar kunnen worden gemaakt' (180). Dit taalgebruik, dat we door het hele boek terugvinden, maakt in het bijzonder de theoretische hoofdstukken moeilijk leesbaar. Ook maken de vele citaten en samenvattingen van andermans meningen het geheel wat onoverzichtelijk. Niettemin is deze studie te waarderen als een bijdrage tot het inzicht over het protestants-christelijk onderwijs, misschien juist omdat de auteur zich hield aan zijn doelstelling, die ik zou willen omschrijven als een poging om antwoord te geven op vragen als: waarom floreerden de protestants-christelijke scholen in de negentiende eeuw, waarom zijn er nu moeilijkheden en in welke richting moeten we het gaan zoeken.

E. P. de Booy

E. Witte, *De 'Moniteur belge', de regering en het parlement tijdens het unionisme (1831-1845)* (Brussel: Belgisch Staatsblad, 1985, 143 blz., Bf400,-).

Op 16 juni 1831 verscheen het eerste nummer van de *Moniteur belge*. Deze gebeurtenis werd honderdvijftig jaar later plechtig herdacht. Eén van de twee lezingen die bij die herdenking werden gehouden, is thans in uitgewerkte vorm in druk verschenen.

Op heldere en overtuigende wijze analyseert prof. Witte de evolutie van de *Moniteur belge* tussen 1831 en 1845 van regeringskrant tot staatskrant. Het blad werd in het leven geroepen met de uitdrukkelijke opdracht verslag te geven van de debatten in het parlement. Daarnaast moest het de besluiten van de uitvoerende macht publiceren. Maar in de eerste jaren van haar bestaan bevatte de krant belangrijke opiniërende artikelen ter legitimatie van het onafhankelijke België, zijn monarchie en zijn unionistische regeringscoalitie. Daarmee werd een politiek van door de regering gefinancierde pers voortgezet die veel Zuidnederlanders tijdens het Verenigd Koninkrijk hadden bestreden. De leiders van de jonge, nog instabiele staat in het voetspoor van Willem I: het is een boeiend gegeven.